

ORSZÁGH LÁSZLÓ:

Sztálin cikkei és Intézetünk munkája.

E napokban van egy esztendeje annak, hogy tudományunk történetében korszaknyitó jelentőségű fordulat következett be. Az elmúlt év júniusának végén jelent meg a Pravda hasábjain Sztálinnak számunkra oly nevezetes cikke, melytől bizvást számíthatjuk a nyelvtudomány történetének új korszakát. Az elvi bizonytalanság, a tévelygés évei, évtizedei után, a társadalomtudományok minden művelője, elsősorban a filológusok tábora, a SzU-ban és messze annak határain túl is lelkesedéssel köszöntötte a hirtelen kibontakozó perspektívát, a marxizmus-leninizmus tudományának ezt az új forrását.

Hazánkban elsősorban Intézetünk számára volt Sztálin cikkeinek mélyreható jelentősége. Intézetünket a magyar népi demokrácia állama azzal a céllal hozta létre, hogy a magyar nyelvtudományban a marxista-leninista kutatási módszereket és szempontokat meghonosítsa, hogy az idősebb nyelvészemzedékeket átnevelje és fiatalokból új kádereket képezzen ki, kik a polgári nyelvészet örökségét kritikusan megrostálják s a dialektikus materializmus talaján álló nyelvtudományt teremtenek. A megalakuló Intézet vezetősége úgy vélte, hogy ennek a feladatának akkor tesz eleget, ha minden alkalmat megragad az egyik, bizonyos mértékben hivatalos támogatást is élvező szovjetunióbeli kutatómódszer, a marxizmus propagálására, terjesztésére. Ma már tudjuk, ez a kiindulópont gyökerében elhibázott, helytelen és káros volt.

Szerencsére Intézetünk túl rövid ideig folytathatta a marxizmus terjesztését ahhoz, hogy észrevehető kárt tudott volna tenni. A felszabadítás, Sztálin cikkei által, idejekorán érkezett. E fejtegetések azonban nem csupán egy káros állapot felszámolását jelentették. A bennük lefektetett nagyjelentőségű pozitív tanítások egyben irányt is szabtak, programot adtak a marxizmus-leninizmus szellemében dolgozni kívánó nyelvészek, filológusok, a társadalomtudományok kutatói számára, így Intézetünk számára is,

A most záruló szakmai ideológiai tanfolyam során Intézetünk hozzálátott ahhoz, hogy a számára kijelölt új területet birtokba vegye, hogy az új fegyverrel induljon harcokra. Beszámolómnak az a célja, hogy képet adjon arról, milyen eredményeket ho-

zott a szakmai ideológiai tanfolyam, milyen programot látunk magunk előtt.

Feladatunk az új, a hiteles szellemi fegyver segítségével a marxista-leninista nyelvtudomány megteremtése Magyarországon. E feladat végrehajtása természetesen nem történhetik egyetlen csapásra, márholnapra. Az új nyelvészet meghonosítása hosszadalmas, aprólékos részletekre is kiterjedő folyamat, mely sok tanulást és hosszú elmélyülést kíván. Nekünk is, miként a szovjet nyelvészek jelentős részének meg kell szabadulnunk egy terhes örökségtől. A szovjet nyelvészeknek a marizmus nyügettől, nekünk a múlt és jelen polgári nyelvtudományának számos káros tételétől. Ez persze nem jelent teljes szakítást a múlttal. Marr sem tűnt el nyomtalanul a süllyesztőben. Maga Sztálin mutatott rá arra, hogy műveiben sok értékes, tanulmányos és felhasználható anyag van. Hasonlóképpen a polgári nyelvtudomány évszázados eredményeiről sem mondtunk le. A nyelvhasználati módszerben, az újgrammatikusok kutatásaiban, az idealisták műveiben is figyelemre méltó anyag vár minden szempontú rostálásra, kiértékelésre, feldolgozásra. Nem szabad elfelejtenünk Zsdanov ama tételéről, hogy a marxizmus nem csupán határozott tagadása és elutasítása az előző tanításoknak, hanem egyben kritikai átdolgozása és továbbfejlesztése mindannak, ami értékes és haladó az elődök munkásságában.

Sztálin nyelvtudományi cikkei tették Intézetünknek lehetővé, hogy ki-
lépjünk élszigeteltségünkéből. A Nyelvtudományi Intézet annakidején a marri eszmék terjesztésével elidegenítette magától a még nem marxista, de haladni kívánó, népéhez hű, idősebb magyar nyelvészeket. Az Intézet ezzel a ténykedésével egyidőre a marxizmus-leninizmusnak is hitelét rontotta sokak előtt, akik tőle várták a magyar nyelvtudomány haladó szellemű megújítását. Amikor Sztálin fejtegetési elsőpörtek az álmarxista tanítást és helyére a helyeset állították, az Intézet is olyan tudományos alap birtokába jutott, melyen együtt tud működni nyelvészeink zömével és támogatni tudja őket abban, hogy tudományukban a dialektikus materializmus munkamódszerét alkalmazzák. Sztálin utmutatása azonban nemcsak az Intézetnek mint intézménynek adott mintegy új alapítólevelet, hanem az Intézet tudományos dolgozóinak egyéni kutatásokat végző tagjainak és kollektív munkákon dolgozó csoportjainak is új távlatokat jelölt ki. A finnugor nyelvhasználatnak Finnország mellett Magyarország a klasszikus hazája, s ime a marizmus összezuzásáig ez a hozzánk oly közelálló tudományág egy ideig nem lelé honját e hazában. Semmivel sem voltak jobb helyzetben azok, akiknek a magyar nyelvten területén folyó kutatásaira a maristák úgy tekintettek, mint értelmetlen papiros-rendszabályok szerkesztésére. A nyelvjáráskutatók lába alól pedig azzal huzta ki a marizmus a talajt, hogy csak osztálynyelveket ismerve el, a területi dialektológiát kirekesztette a nyelvészeti tanulmányok köréből.

Az Értelmező Szótárral foglalkozóknak sem kevésbé becses Sztálin segítsége. A szókincre vonatkozó vizsgálódásokban azelőtt sem volt hiány. Azonban a tőkés országok strukturalista nyelvészeinek a szó önálló létezését tagadó elmélete, vagy az amerikai logikai pozitivistáknak a jelentéstani álláspontja, mely kétségbevonja a valódi világ pontos tükrözésének lehetőségét a rendelkezésre álló szókinccs által, nem mondanak nekünk semmit, mint Marr sem, aki ugyan középponti fontosságúvá tette a szókinccs vizsgálatát, de azt a funkcionális jelentéstani álmarxista módszerével, fantasztikus szóelemek hajkurászásával történelem-ellenesen művelte és ezzel lehetetlenné tette. Marr nem ismerte el a nemzeti nyelv folytonosságát, katasztrófákat ékelt be a nyelv történetébe, a nyelvi hagyomány ápolásának és fejlesztésének kérdésével szemben elutasítólag állott.

Sztálin tanítása óta világosan látjuk, hogy a nyelvnek a felépítmény-kategóriák legnagyobb részének fűződő kapcsolatait a nyelv szótári szókészlete fejezi ki. A magyar nyelvbe is számos szó, kifejezés, terminus került be a magyar társadalom haladó rétegeinek politikai, jogi, művészeti, bölcsészeti nézeteivel kapcsolatban. Készülő értelmező szótárunkban a szóanyag minősítésével kívánunk utalni azokra az elemekre, amiket egy-egy osztály a maga szempontjából kényszerített rá a nyelvünkre. Különbséget kívánunk tenni a különféle társadalmi csoportok értelmi alkotó tevékenységének szó-termékei és a köznyelvbe károsan bekeveredett, az osztályzargonokból származó szavak között. Ugyanakkor figyelemmel kísérjük a nyelv szótári szókészletének tudományos műszavakkal való szakadatlan kiegészülését is. Sztálin tanítását véljük követni abban is, hogy az Értelmező Szótárban szókészletünket nem genealógiai elrendezésben tárgyaljuk, nem a szófejtés vagy a jelentéstörténet a döntő szempont, hanem az egyes szavaknak a nemzeti nyelvben a gondolatközlés szempontjából ma betöltött értéke. Különösen fontosá lett számunkra a magyar szépirodalmi nyelv, a nemzeti nyelv legkiműveltebb formájának számbavétele egy olyan korszakban, amikor a szocializmus építésének egyik eredményeképp az írni-olvasnitudás kiterjedésével párhuzamosan a nemzeti klasszikusaink hagyatéka és az új magyar irodalom az egész dolgozó közösség közkinccse lesz. Ma, amikor iskoláinkban egyre behatóbban kezd ifjúságunk az élő magyar nyelv szókészletének tanulmányozásával, irodalmi nyelvünk kincseivel foglalkozni, igen nagy jelentőségű Sztálin tanítása az alapszókincsről. Ezért fontosabb az Értelmező Szótár munkaközösségének az asztal, fut, piros, pontos, árnyalatos értelmezése, mint a cábar, az isa és a pillinckázik. Amikor ezt az előbbi réteget kívánjuk szótárunknak gerincévé tenni, nem feledkezünk meg arról sem, hogy a magyar nyelv mai szerkezetében el kell határolnunk, meg kell különböztetnünk különféle szókincs-rétegeket, melyek a nyelvfejlődés különböző korszakaiban keletkeztek vagy amelyek bizonyos különleges célokat, köröket szolgálnak és hangulatokat fejeznek ki. Csak így véljük helyesen szolgálni a harcos nyelvművelést, csak így lesz szótárunk a dolgozók segédeszköze az irodalom és tudomány nyelvének meghódításában.

Sztálin cikkei azonban nemcsak az intézetet emelték ki elszigeteltségéből, hanem az egész magyar nyelvtudománynak is megmutatták, hogyan szabaduljon ki elefántcsonttornyából. Nem kétséges, hogy a XX. században nyelvtudományunk számos vonatkozásban elszakadt a nagy nemzeti problémáktól, elvesztette kapcsolatait a tömegekkel. Nyelvészeink egy részének munkaköre néhány részletkérdés terére szűkült össze s pangás mutatkozott számos alapvető fontosságú kérdésnek, a nyelvtan vizsgálatának, az élő nyelv tanulmányozásának, nemzeti nyelvünk kialakulása kutatásának területén. Nyelvtudományunk polgári korszaka adós maradt egy egész sor, a közösséget és a tudományt egyaránt szolgálni hivatott, alapvető tanulmánnyal és kézikönyvvel, pl. korszerű és teljes magyar leíró és történeti nyelvtan, modern magyar szótár, nyelvművelő könyv, szinonima-gyűjtemény, leíró nyelvtörténet, stilisztika, stb. megalkotásával. Távlatokat a nyelvtudományi munkában csak most kaptunk, amikor Sztálin visszavezette a nyelvészetet az élethez, a bennünk és körülöttünk létező valóságához. A nyelv nemzeti jellegének kidomborításával s a szocializmus építésében való fontos szerepének tudatosításával a fokozott felelősség igényét és egyben büszkeségét eb-

resztette a nyelvészekben. Ma, amikor Alkotmányunk szellemében a Magyar Népköztársaság hathatósan támogatja a dolgozó nép ügyét szolgáló tudományos munkát, akkor Sztálin cikkének nem csupán negatív, felszabadító, hanem pozitív, munkára ösztönző szerepe van és kell, hogy legyen is.

A sztálini cikkek másik fontos jelentőségét abban leljük meg, hogy nálunk, Magyarországon felébresztették a nyelvészek elméleti érdeklődését. A múltban az elméleti kutatás nálunk sajnálatos módon a nyelvtudomány egyik elhanyagolt oldala volt. Apró részletkérdések buvárlásába elmerülve nyelvészeink kevés érdeklődést mutattak a nyelvtudomány elvi, általános kérdései iránt. Sztálin a szovjet nyelvtudományi helyzet elemzése kapcsán utalt ennek s egyben a helytelen alapokról elinduló teoretizálásnak veszélyeire. Ugyanakkor rámutatott a megoldáshoz vezető útra is. A megoldás nem az, hogy a marri ösvényeken való tévelygés után visszatérünk a polgári nyelvtudománynak nálunk is járt országutjára. Az út az egyetlen következetesen tudományos és haladó világnézeté, a marxizmus-leninizmusé, a dialektikus materializmusé. Sztálin megmutatta az utat, járnunk, haladnunk nekünk kell rajta. Óvakodnunk kell azonban az eltévelyedéstől. A magyar nyelvészek még hiányos ideológiai képzettsége kiteszi őket a marxizmus elsekélyesítése, leegyszerűsítése veszélyének a nyelvészeti munkában. A helyes megoldáshoz csak a marxizmus-leninizmus klasszikusainak elmélyülő és igen széles tárgyi körre terjedő tanulmányozása, a segítségükkel nyert eredmények beható megvitatása, egyszóval az önképzés, a továbbképzés vezet el. Ezt a folyamatot kívánta megindítani Intézetünk szakmai ideológiai tanfolyama. E tanfolyamnak nem az volt a célja, hogy csupán méltassa Sztálin tanítását, tételeit ismételgesse, kérődzze, hanem azokat a konkrét nyelvtudományi munka területén kiterebélyesítve megvalósítsa, alkalmazásukat be is mutassa.

Az előadások során a tanfolyam előadói egyes konkrét, speciális munkájukhoz közelálló nyelvtudományi problémakörökön kísérelték meg a marxista nyelvtudomány módszereinek alkalmazását. Sztálin cikkein kívül felhasználták a legújabb szovjet nyelvtudomány számunkra hozzáférhető anyagát; a lehetőség szerint felvértezve magukat a marxizmus munkamódszerével és világnézetével, a dialektikus materializmussal. Nagy általánosságban eredményesen igyekeztek tuljutni a marxizmus újra és újra való megcáfolásán s a sztálini elveket részletkérdésekben nem egyszer tanulságosan alkalmazták. Élni tudtak a szabadsággal. Az előadások hasznosaknak bizonyultak, balítéleteket oszlattak szét, termékeny megbeszéléseket eredményeztek, kisebb házi vitákat is elindítottak s a jól vezetett tanulókör eredményeképp messzemenően hozzájárultak ahhoz, hogy az intézeti tagság gyakorlati vonatkozásokban is átítatódjék a marxista munkamódszerrel. Ennyiben tehát a tanfolyam az ideológiai önképzés, a nevelés helyes eszközének bizonyult. Tudományos vonatkozásban természetesen a tanfolyam nem hozott, szükségszerűen szűk kereteinél fogva nem is hozhatott számottevő új eredményeket. Lényegében kísérllet volt ujszemponthu tájékozódásra egy-egy nagyobb munkaterületen, egy fajta erőpróba, vázlatos térkép elkészítése, mielőtt komolyabb expedíciók indulnak egy csak részben ismert terület birtokbavételére. Nem leki csinylendő eredmény ez sem, jelentős lépés már ebben a kezdeti stádiumban is.

Nyelvlészeti-ideológiai fejlődésünk szép gyümölcsöket fog eredményezni, ha a tanfolyam előadássorozat vagy publikációk formájában a jövő évadban is folytatódik, ha egészen konkrét kérdések kidolgozásá-

ra is sor kerül, ha a pusztá ismételtetés lip-service-szerűségétől megszabadulunk, ha az elvi kérdések illusztrálását maguk az előadók végzik s ha adatközlő hozzászólások mellett valóban magvas viták is kialakulnak. Alapvető fontosságú tanulság a jövőre, hogy eredményes munka nem lehetséges a polgári nyelvtudomány bírálata, a magyar nyelvészet haladó hagyományainak továbbépítése és mindenekelőtt a szovjet nyelvtudomány legújabb eredményeinek felhasználása és a régiebb s újabb marxista-leninista klasszikusok tanításainak teljes szélességükben, tehát nemcsak nyelvtudományi vonatkozásokban való ismerete nélkül. Ahogy Sztálin nyelvtudományi cikkei alapvető fontosságúak a pedagógia, az irodalomtudomány, a történelem, a művészettörténet és - ahogy Fogarasi Béla kimutatta - általában a marxizmus-leninizmus elméletének továbbfejlesztése szempontjából, azonképpen kell ismerni a jó munkát végezni kívánó nyelvésznek a marxizmus-leninizmus egész szellemi fegyvertárát, egyéb tudományterületekre vonatkozó megállapításait is.

Tartalom:

LAKÓ GYÖRGY:	Sztálin elvtárs nyelvtudományi cikkei, a Sztálin cikkek előzményei.	1.
KIRÁLY PÉTER:	A nyelv egysége.	12.
HERMAN JÓZSEF:	A szókincs és fejlődése.	21.
BENKŐ LÓRÁND:	A nyelvtani szerkezet és a nyelvtan kérdései.	36.
HEGEDÜS LAJOS:	A nyelv és gondolkodás.	48.
KÁLMÁN BÉLA:	A történeti-összehasonlító módszer.	64.
FÓNAGY IVÁN:	F. Saussure nyelvtudományi alapelvei.	77.
ORSZÁGH LÁSZLÓ:	Sztálin cikkei és Intézetünk munkája.	102.